

Всеукраїнський конкурс студентських наукових робіт

Конкурсна студентська робота

**«КОЛЕТИВНЕ УСВІДОМЛЕННЯ МИНУЛОГО ЯК РЕСУРС ДЛЯ
ФОРМУВАННЯ ЛОКАЛЬНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
ЖИТЕЛІВ МІСТА»**

АНОТАЦІЯ

В роботі основна увага акцентується на дослідженні механізмів впливу колективного усвідомлення минулого на формування колективної ідентичності у городян. Пам'ять минулого відіграє не останню роль в становленні соціокультурної ідентичності – здатності людини визначати та відчувати свою належність до певної групи, відчувати її. Саме тому пам'ять про своє минуле необхідна будь-якій соціальній групі.

Задля досягнення мети основна увага зосереджена на розкритті, по-перше, поняття колективного усвідомлення минулого та, по-друге, значення поняття колективної ідентичності. На основі даних завдань зроблені висновки про структуру колективної пам'яті, яка складається з кількох прошарків: соціального несвідомого та культурної спадщини, які відіграють не останню роль в формуванні колективної ідентичності жителів міста. Колективна ідентичність – це фундаментальна схожість членів певної групи, що виявляється у солідарності, колективній діяльності, спільній роботі; процес ототожнення, усвідомлення себе з різними соціальними спільнотами.

В ході роботи виявлено особливості впливу колективної пам'яті городян на становлення їх колективної ідентичності, які виявляють себе як нематеріальними способами, так і матеріальними: через об'єкти міського простору, в якому існує локальна громада, а також за допомогою незримих зв'язків, які існують між городянами. На підставі аналізу результатів самостійно проведеного соціологічного дослідження на основі метода опитування користувачів тематичних груп соціальної мережі Facebook зроблено висновки щодо підтвердження основної гіпотези роботи: колективне усвідомлення минулого впливає на формування колективної ідентичності городян, та відіграє в цьому процесі досить значиму роль.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА КОЛЕКТИВНОГО УСВІДОМЛЕННЯ МИНУЛОГО.....	6
1.1. Наукові підходи до пояснення сутності явища колективного усвідомлення минулого	6
1.2. Структурні елементи колективної пам'яті	11
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖИТЕЛІВ МІСТА.....	18
2.1. Вплив колективного усвідомлення минулого на формування колективної ідентичності жителів міста.....	18
2.2. Механізм впливу колективного усвідомлення минулого на формування колективної ідентичності жителів міста.....	25
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	33
ДОДАТКИ.....	35

ВСТУП

Актуальність. Процеси трансформації українського суспільства наприкінці XX - початку XXI століття характеризуються становленням нових соціальних ідентичностей, що супроводжується глибокими кризовими явищами суспільної свідомості. Зазначене проявляється у трансформації звичних орієнтирів, норм, цінностей, світогляду, які формувались у радянський період та підтримувалися державою та її інститутами. За цих умов дезорієнтації люди намагаються самотійно ідентифікувати себе перш за все як представники тих груп чи спільнот, що видаються найбільш близькими, очевидними та зрозумілими.

Пам'ять минулого відіграє не останню роль в становленні соціокультурної ідентичності. Ідентичність – здатність людини визначати та відчувати свою належність до певної групи. Ця належність може вважатися фактом, якщо визнається самою людиною, а з іншої сторони – оточуючим її суспільством. Пам'ять про своє минуле необхідна будь-якій соціальній групі для того, щоб відчувати свою цілісність, відмінність від інших аналогічних груп. Крім того, колективна ідентичність важлива тому, що великою мірою впливає на поведінку людини. Отже, можливість прогнозування характеру колективної ідентичності шляхом дослідження впливу на її формування колективного усвідомлення минулого, як головного чинника, відкриває нові можливості в дослідженні суспільства в цілому. Саме цим обумовлена актуальність даної роботи.

Огляд останніх джерел, досліджень і публікацій.

Так чи інакше теми колективного усвідомлення минулого торкались в своїх дослідженнях такі визначні науковці як Я. Ассман, П. Нора, З. Фрейд, Е. Фром, К. Юнг, П. Рікер, такі західні соціологи як П. Бергер, Т. Лукман, Л. Леві-Брюль, А. Шюца, Дж. Мід.

Базою для дослідження колективного усвідомлення минулого можна вважати положення Е. Дюркгейма про колективні уявлення, під якими він

розумів сукупності думок, знань, типів поведінки та інших явищ духовної культури, котрі можна вважати продуктом довготривалого розвитку суспільства. Концепція Дюркгейма помітно впливає на теорію французького соціолога М. Гальбваса, котрий значно розширив розуміння даного явища

В СРСР ця тема була введена в науковий обіг в 60 - 70-х рр. XX ст. радянськими дослідниками: Я. Ребане, В. Ребиним, Ю. Левадою та ін.

Серед українських дослідників тему соціальної пам'яті досліджують Н. Веремєєва, О. Іванюто, А. Дайнеко, С. Єфімов, Д. Заєц, А. Зотов, В. Оніщук, А. Остроухова, Л. Сокур'янська, В. Середя, Є. Семихат, Ю. Столбова. Дотичним до нашого дослідження є вивчення феномену соціальної пам'яті О. Фостачук.

Метою даної роботи є дослідження особливостей формування колективної ідентичності жителів міста на основі колективного усвідомлення минулого.

Відповідно до визначеної мети в роботі поставлені й послідовно розв'язувалися такі **завдання**:

- розглянути основні наукові підходи до пояснення сутності колективного усвідомлення минулого;
- уточнити сутність поняття колективна ідентичність;
- визначити механізми впливу колективного усвідомлення минулого на формування колективної ідентичності жителів міста.

Об'єктом дослідження є ідентичність жителів міста.

Предметом дослідження є процес формування колективної ідентичності жителів міста на основі колективного усвідомлення минулого.

Методи дослідження: При дослідженні теми в роботі було використано такі загальні наукові методи як аналіз наукових джерел, для зрозуміння того, що представляє явище колективної ідентичності; метод порівняння для виявлення особливостей явища колективної ідентичності городян, та метод узагальнення, за допомогою якого було зроблено загальні висновки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯВИЩА КОЛЕКТИВНОГО УСВІДОМЛЕННЯ МИНУЛОГО

Без минулого ми не маємо майбутнього. Люди, які жили до нас, дали нам дещо безцінне – досвід, спираючись на який, ми маємо шанс в майбутньому не зіткнутись зі страшенними помилками. Крім того, досвід певним чином фіксується в структурі колективної пам'яті. Різні суспільні групи та історичні епохи мають свої традиційні схеми, свої особисті шаблони спогадів минулого. Спираючись на спільні спогади минулого та спільну історію, суспільні групи відчують себе єдиним цілим, частиною певного колективу.

1.1. Наукові підходи до пояснення сутності явища колективного усвідомлення минулого

З початку XX століття набуває поширення вивчення проблеми явища колективного усвідомлення минулого. Попередником дослідження даного феномену був Е. Дюркгейм. В своїй роботі «Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії» він вів мову про колективні уявлення, котрі включали в себе знання про навколишній світ, про час, простір, а також думки, норми поведінки, котрі сформувалися в соціальному досвіді. Колективні уявлення підтримувалися обрядами, котрі Е. Дюркгейм визначав як «способи дії, що виникають тільки в тих групах, що зібралися разом, і покликані збуджувати, підтримувати або *відновлювати* (курсив наш. – М.А.) певні ментальні стани цих груп» [1, с.185].

Продовжив вивчення даної теми учень Е. Дюркгейма М. Гольбвас. В статті «Колективна та історична пам'ять» він пояснював цей термін як образ групи, що існує у свідомості її учасників та розгортається у часі. М. Гольбвас виділяв два типи пам'яті: індивідуальна та колективна, та веде мову про те, що спогади індивіда формуються на основі подій з його особистого життя. Навіть якщо подія пов'язана з колективом, людина пам'ятає те, що зачепило особисто

її. Проте в той самий час індивід відчуває себе членом групи і має спогади про події, котрі торкнулися всіх її членів, та зафіксовані в пам'яті кожного з них. Таким чином стає можливою ідентифікація себе окремо від групи на основі індивідуальних спогадів, і – як члена групи, відмінної від інших, на основі колективних спогадів. Але тим не менш ці два типи пам'яті взаємопов'язані, доповнюючи спогадами образи один одного [2, с.8].

Можна виділити деякі особливості досліджуваного явища. По-перше, колективна пам'ять виступає рамками для індивідуальної пам'яті. По-друге, у колективної пам'яті також є власні рамки, представлені у вигляді порожніх форм, котрі затримують усі актуальні для сучасного суспільства спогади, що проходять через неї. Останнє: як індивідуальні, так і колективні спогади є неточними, оскільки сконструйовані індивідом, або соціальною групою. «...Оскільки цей образ був покликаний відтворити наше минуле сприйняття, він виявляється неточним: він одночасно і неповний, оскільки в ньому стерті або згладжені неприємні риси, і доповнений заднім числом, оскільки до них додалися нові риси, не помічені нами раніше» [3, с.150].

Думки М. Гольбакса продовжував розвивати П. Нора у своїй роботі «Франція – пам'ять». Вчений акцентує увагу на зміні ролі архівів у процесі конструювання пам'яті. Мова йдеться про відсутність в минулому великої кількості плівок, документів, колекцій, архівів, без яких суспільство було в змозі фіксувати своє минуле в пам'яті. В той час як в сучасному суспільстві процес запам'ятовування потребує матеріальних фіксаторів. Вчений відзначає нову особливість пам'яті, яка заключається в тому, що остання потребує точки опори – архівів, завдяки яким вона існує [4, с.29].

П. Нора дає нове визначення пам'яті, відмінне від класичного розуміння в стилі М. Гольбакса. Згідно П. Нора «пам'ять – це насправді гігантська робота запаморочливого упорядкування матеріальних слідів того, що ми не можемо запам'ятати, і нескінченний список того, що нам, можливо, знадобиться згадати». Він вперше звернув увагу на те, що пам'ять є не властивістю чогонебудь, а є результатом певного набору дій. Більш того, П. Нора звертає увагу

на гібридну природу місць пам'яті: «... місця змішані, гібриди і мутанти, інтимно пов'язані з життям і смертю, з часом і вічністю, в спіралі колективного та індивідуального, прозового та сакрального, незмінного і рухомого» (*переклад мій – М.А.*) [4, с.29].

Я. Ассман продовжив вивчення феномена колективного усвідомлення минулого, проте у свої роботах він зробив заміну поняття «соціальна пам'ять» на два нових: «комунікативна» пам'ять і «культурна». Комунікативна пам'ять – це пам'ять поколінь. Її життєвий цикл починається з народженням нового покоління і закінчується з його смертю. Цю пам'ять він характеризує як природню і характерну для всіх. Культурна пам'ять, навпроти, передається від покоління до покоління та має довгий життєвий цикл. Вона фіксує минуле у вигляді символічних фігур, до яких прикріплюються спогади. Культурна пам'ять включає в себе традицію, правила і норми, в яких передається досвід минулих поколінь, і виражається вона в формі міфу, обряду, свята. В своїй книзі «Культурна пам'ять » автор пише про наявність у культурної пам'яті кордонів, котрі завжди суворо охороняються. Для того, щоб мати доступ до змісту культурної пам'яті людям доводиться проходити іспити сьогоденням, демонструючи необхідні навички комунікації [5, с. 57-58].

Важливим є виділення А. Шюца в структурі колективної пам'яті такого елемента як «соціальний досвід». Під «соціальною реальністю» автор розуміє сукупність об'єктів і подій, зафіксованих в пам'яті людей, котрі мають безліч взаємовідносин між собою, крізь призму повсякдення. Люди народжуються в світі, не сприймаючи його спочатку як свій власний, але пропускаючи його через своє життя, через свої відносини з іншими, люди формують свій власний досвід [6, с.55-56].

Тобто світ, в якому ми живемо, вже оповитий пам'яттю, з котрою нам так чи інакше варто порозумітися, спираючись на наш соціальний досвід, котрий формується через нашу повсякденну діяльність, разом з тим продовжується формування колективної соціальної пам'яті.

П. Бергер і Т. Лукман в роботі «Соціальне конструювання реальності» вважали, що соціалізація є механізмом формування колективного розуміння минулого. Вчені вважали, що індивіди, яким не давали повністю освоїти реальність однієї спільноти, можуть соціалізуватися в іншій. Кожного разу на ранній стадії такого процесу зміни суспільної реальності та ідентичності можуть проходити приховано від спільноти. Тобто індивід, приєднуючись до нової спільноти, приєднується до окремої, не схожої ні на яку інакше, колективної пам'яті. Завдяки останній починається процес ідентифікації себе як частини нового колективу [7, с.111].

Крім того, за П. Бергером і Т. Лукманом спочатку соціальне носило суб'єктивний характер, так як існувало у вигляді індивідуальних реакцій індивідів в ситуаціях соціальної взаємодії один з одним. Але пізніше, завдяки постійному повторенню соціальної взаємодії, починають формуватися символи, завдяки яким з'являється взаєморозуміння та стандарти стосунків між людьми. Потім ці стандарти і символи фіксуються в соціальній пам'яті і приймають статус об'єктивних соціальних фактів. Таким чином соціальна пам'ять має об'єктивний і суб'єктивний характер.

Радянський дослідник К. Ребане, представник інформаційного підходу до вивчення колективного усвідомлення минулого, визначав дане поняття як систему накопичення, зберігання, відтворення та трансляції колективного досвіду та знань, значимих для функціонування та розвитку суспільства.

З точки зору К. Ребане в роботі «Інформація і соціальна пам'ять» головним носієм колективної пам'яті є людина, тому процеси індивідуального пізнання завжди пояснюються наявною у людини інформацією, котра впливає на визначення пріоритетів пізнання та осмислення його результатів. Колективна пам'ять, котра впливає на формування індивідуальних суджень, обумовлена попереднім розвитком суспільства і настільки природна для її носіїв, що саме її існування залишається неусвідомленим. Хоча людина і є основним носієм колективної пам'яті, але існують і інші типи носіїв – продукти людської діяльності, які є відносно незалежними від людської свідомості:

- знаряддя виробництва і упредметнені результати праці («матеріальна культура»);
- об'єктивні соціальні відносини, що базуються на виробничих відносинах;
- мова і інші знакові системи, здатні здійснювати передачу інформації [8, с. 46-47].

Якісно новий момент – принцип історизму – вніс в концепцію колективного усвідомлення минулого Ю. Левада. Ставлячи питання про вивчення змін історичної свідомості суспільства як однієї з форм суспільної свідомості, він наголошував на тому, що будь-яке суспільство має особливий механізм, який фіксує минулі стани і відтворюються сформовані типи суспільних відносин або певні їх сторони.

Колективне усвідомлення минулого динамічне. Кожне нове покоління постійно знаходиться перед вибором, що зі «спадщини батьків», яка втратила свою безпосередню практичну цінність, необхідно зберегти або забути, а що з збереженого слід використовувати, але вже в новій якості. Ю. Левада стверджує, що змінилася форма зберігання «соціальної інформації». Раніше людям доводилося зберігати інформацію невід'ємно від її практичного призначення. Але сьогодні завдяки науці люди мають можливість «упакованого», відокремленого від практичної діяльності, збереження інформації завдяки певним її фіксаторам [9, с.263].

Кожне нове покоління змушене в силу конкретно-історичних обставин вирішувати проблему спадщини заново. Справа не тільки в активному прийнятті тих чи інших частин духовної спадщини, протиріччя виникає також у зв'язку з необхідністю «присвоєння» якомога більшої частини соціальної спадщини для забезпечення міцного зв'язку в суспільстві, і неможливістю тотального збереження і повного оволодіння цією спадщиною.

В кінці варто ще раз зазначити, що мається на увазі під «колективним усвідомленням минулого». По-перше, колективне усвідомлення минулого – це процес, завдяки якому накопичується вся інформація в перебігу всього життя

соціальної групи. При такому визначенні колективного усвідомлення минулого, вчені досліджують, як люди, які належать до однієї соціальної групи, формують спільні спогади за допомогою взаємодії, як колективна пам'ять здатна об'єднувати людей, і що впливає на її зміну. По-друге, колективне усвідомлення минулого – це з одного боку мережа відносин, що включає в себе людей і матеріальні об'єкти, з іншого – результат цієї мережі відносин. Незважаючи на те, що підходи до розуміння даного явища можуть відрізнятися, можна виділити загальні риси, характерні для нього.

1.2. Структурні елементи колективної пам'яті

Зміст колективної пам'яті утворюють соціальні смисли – знання, вміння, стимули, емоції, фантазії, корисні для життя даного суспільства, так як даремні смисли з пам'яті випадають. Соціальні смисли бувають:

- природними (позакультурними), тобто вони передаються генетично;
- штучними, тобто культурними, створеними колективним розумом суспільства.

Відповідно, колективна пам'ять складається з кількох прошарків:

- соціальне несвідоме, успадковане генетично, в тому числі етнічна психологія, архетипи, соціальні інстинкти;
- культурна спадщина [10, с.113].

В свою чергу культурна спадщина складається, по-перше, з невираженої частини, яка уявляє собою суспільну свідомість у вигляді національної мови, фольклору, звичаїв, знань і умінь, отриманих від попередніх поколінь або створених даними поколінням, і, по-друге, вираженої частини, що складається з пам'ятників культури у вигляді артефактів, документів і освоєної суспільством природи.

Невиражену частину культурної спадщини можна назвати духовною культурою (ДК), а виражену – матеріальною культурою (МК). Соціальне

несвідоме служить психологічною основою для невираженої частини культурної спадщини та опосередковано відбивається в пам'ятниках культури. Виходить тришарова піраміда, яка показана на рис. 1.1.

В піраміді колективної пам'яті виділено також соціальний менталітет, під яким розуміється світогляд, що відображає духовний склад, спосіб мислення даного народу в дану епоху. Математично можна виділити менталітет як свідоме + несвідоме.

Рис. 1.1. Піраміда колективної пам'яті суспільства

Несвідома частина соціального менталітету складається із загальнолюдських смислів, які відомий швейцарський психолог К. Юнг назвав «архетипами», і етнічних смислів.

Архетипи – це смисли соціального (колективного) несвідомого, що передаються з покоління в покоління генетичним шляхом. За словами К. Юнга, це міфологічні фігури, які надали форму незліченим типовим переживанням, випробуванням нашими предками, вони є психічним осадом незлічених однотипних переживань [11, с. 40].

Архетипи – суттєвий елемент загальнолюдської соціальної психології, але «людства взагалі» немає, людство ділиться на раси і етноси, які мають власний генофонд. Етнічні особливості усвідомлюються членами етносу як «Мі-почуття» і відмінності від інших національних груп.

Невиражена культурна спадщина, тобто духовна культура особливо тісно пов'язана з етнічною психологією, і цей зв'язок проявляється в природній мові, фольклорі і національній ідентичності, нормах і звичаях, технологічних вміннях.

Природна національна мова – це необхідний елемент, який конструює будь-який народ, будь-яке суспільство. Вона виникає в ході спілкування природним шляхом, тому її правомірно називати «природною» на відміну від штучних мов, дійсно придуманий людьми. Мова є основою духовної культури і найважливішим носієм колективної пам'яті. Про це добре сказав великий педагог К. Ушинський у роботі «Обрані педагогічні твори»: «У скарбницю рідної мови складає одне покоління за іншим плоди глибоких сердечних рухів, плоди історичних подій, вірування, погляди, сліди пережитого горя і прожитої радості, – словом, весь слід свого духовного життя народ дбайливо зберігає в народному слові» [12, с. 206].

З природною мовою тісно пов'язаний фольклор. Практично невідомі людські колективи, що говорять мовою, в якій відсутнє фольклорне забарвлення. Поезія невіддільна від мови тому, що творцями мови виступають не всі члени суспільства, а лише люди, обдаровані поетичним генієм. На створеній «першопоетами» мовній основі, яка постійно збагачується новими творчими досягненнями, можливе існування фольклору. Фольклор – найстаріша, найпростіша і довгострокова структура національної культурної спадщини.

Невиражену колективну пам'ять можна поділити на довготривалу і короткочасну. Довготривала пам'ять представляє собою передачу соціальних смислів з покоління в покоління протягом багатьох століть. Фольклорні твори, як ніщо інше, є фундаментом довгострокової національної пам'яті.

В нематеріальній культурній спадщині всякої епохи довгострокова пам'ять поєднується з короткочасною пам'яттю. Тривалість короткочасної пам'яті вимірюється часом життя одного покоління – свідка тих чи інших пам'ятних подій. Зміст короткочасної пам'яті – знання про минуле та

сьогодення, емоційні переживання і бажання, розподілені в індивідуальній пам'яті сучасників, що утворюють дане суспільство. На жаль, основний зміст тимчасової пам'яті, що не зафіксований сучасниками в документах, тому цей вид пам'яті втрачається при зміні поколінь.

Національна ідентичність є найважливішим меморіальним сенсом, який має ключове значення для існування суспільства. Вона являє собою властиве індивідуальним членам суспільства усвідомлене відчуття своїх етнічних і культурних коренів. Це відчуття виховується в процесі соціалізації, починаючи з дитячих років, і особливо дієвим засобом виховання ідентичності є національна мова і народний фольклор [21, с.194-195].

Соціальні норми і звичаї відносяться до розділу колективної пам'яті, де зберігаються регулятиви, що забезпечують відтворення, стійкість та стабільність суспільства. Норми поділяються на природні, що розвивалися природно – історичним шляхом, і штучні, встановлені владою. Природні норми реалізуються за допомогою самодіяльності людей (тому їх можна назвати «звичаї»), а штучні засновуються у формі законів, указів, декретів за рахунок авторитету і контролю влади.

Технологічні вміння – інша частина колективної пам'яті, яка являє собою здатність виробляти матеріальні і духовні цінності, що відповідають сучасному рівню науково-технічного прогресу. Вміти що-небудь зробити – значить вміти створити уявний образ виробу, тобто ідею, скласти доцільний план матеріального втілення цього образу і мати необхідні для цього методи та інструменти.

Виражена культурна спадщина або матеріальна культура складається з трьох розділів: документів, артефактів, обробленої природи або місця існування суспільства.

Документ – це стабільний речовинний об'єкт, призначений для використання в соціальній смисловій комунікації як завершеного повідомлення. У цьому визначенні враховані такі відмітні ознаки документа:

- наявність смислового змісту, оскільки будь-яке соціально-комунікаційне повідомлення є носієм сенсу;
- стабільна речова форма, що забезпечує довгострокове зберігання документа;
- призначення для використання в комунікаційних каналах. Важливо звернути увагу на те, що документальний статус може бути наданий об'єктам, які спочатку не призначалися для комунікаційних цілей. Історико-культурні, етнографічні, археологічні артефакти визнаються документальними пам'ятками, так як вони несуть сенс, який може бути «прочитаний», розшифрований, подібно тексту;
- завершеність повідомлення. Незавершене, фрагментарне повідомлення не може бути повноцінним документом.

Артефакти – це цілеспрямовано створені людьми матеріальні вироби, первинний сенс яких відображений в їх призначенні. Артефакти набувають вторинний комунікаційний сенс, якщо їх розглядати як закодоване повідомлення, яке говорить про приналежність до певної епохи, етносу, культури, про власника речі, його смак і соціальний статус, про художню цінність. Прочитаний таким чином артефакт перетворюється в символічний документ.

Отже, ми охарактеризували чотири розділи духовної культури і три розділи матеріальної культури. Тепер, щоб завершити розгляд структури колективної пам'яті, виділимо ще два змістовних шари, наявних у всіх розділах пам'яті: шар новацій і шар традицій.

Новація – творчий внесок особистості або колективу, запропонований для включення до складу культурної спадщини. Ці пропозиції у вигляді пам'ятників культури (будівлі, технічні вироби, літературні твори, мистецькі твори тощо) або у вигляді невиражених предметно ідей і повідомлень, що входять в соціальну комунікацію, але вони ще не пройшли апробацію часом і не отримали суспільного визнання. Інша річ – традиції.

Традиція – це життєздатне минуле, успадковане від попередніх поколінь. Традиціями стають новації, які пережили зміну трьох або більше поколінь, тобто запропоновані 75-100 років тому. Ми живемо в традиційних містах, користуємося традиційної побутовим начинням, традиційним сімейний укладом, традиційною національною мовою тощо.

Традиції забезпечують комунікаційну зв'язок між поколіннями, що складається в нагромадженні, збереженні та поширенні досвіду суспільного життя. Тому традиції – шар колективної пам'яті, що пронизує всі її розділи.

Висновок за розділ

Проаналізувавши різні підходи до вивчення явища колективного усвідомлення минулого, було встановлено, що зміну ставлення доданого явища у різних дослідників у різні часи було кардинально різним. Спочатку колективне усвідомлення минулого розглядалося в рамках будь-якої соціальної групи, при цьому не-людським об'єктам приділялося мало уваги, або не приділялося зовсім. Після «повороту до матеріального», сучасна соціологія розширила сферу своїх інтересів, включивши в неї не-людські фактори. Відповідно до цього, трансформувалося поняття «колективне усвідомлення минулого», яке стало розумітися як ефект мережі неоднорідних відносин. Тобто колективна пам'ять – це результат дій, як людей, так і не-людських факторів; спосіб збереження соціально значущої інформації, без чого неможливе існування суспільства в цілому та окремих соціальних груп.

Для Е. Дюркгейма, М. Гольбакса, Я. Ассмана, А. Шюца, П. Бергера і Т. Лукмана колективне усвідомлення минулого – це процес, завдяки якому накопичується і зберігається вся інформація, отримана людиною або соціальною групою протягом усього життя. Таке визначення передбачає вивчення того, як люди, що належать до однієї соціальної групи, формують спільні спогади, як колективне усвідомлення минулого здатне об'єднувати людей, і що впливає на зміну колективної пам'яті.

До другої групи теорій відносяться П. Нора, К. Ребане, Ю. Левада. Представники цієї групи, розширюють сферу свого інтересу, включивши в розгляд поряд з людськими факторами не-людські. Колективне усвідомлення минулого вони визначають як з одного боку неоднорідну мережу відносин, що включає в себе людей і матеріальні об'єкти, з іншого – результат цієї мережі відносин.

Було встановлено, що зберігання соціальних смислів, які прямо впливають на колективне усвідомлення минулого, забезпечує індивідуальна і колективна пам'ять, причому остання ділиться на соціальне несвідоме та культурну спадщину. Культурної спадщини колективної пам'яті існує у вигляді невираженої (духовної) культури та матеріалізованої частини, тобто матеріальної культури.

РОЗДІЛ 2.

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖИТЕЛІВ МІСТА

2.1. Вплив колективного усвідомлення минулого на формування колективної ідентичності жителів міста

Місто як вмістилище колективної пам'яті є інформаційним культурно-семіотичним інститутом суспільства. Воно народжує і організовує інформаційні та комунікативні процеси, які пов'язані з кодуванням, зберіганням, трансформацією і передачею накопиченого соціального досвіду [18, с.197].

Міська культура як засіб накопичення колективної пам'яті є механізмом трансляції соціального досвіду і сприяє соціалізації індивіда. В просторі міста соціальна пам'ять передається завдяки культурній спадщині, яка може бути, з одного боку, втілена в матеріальних об'єктах повсякденної діяльності городян, а з іншого, різного роду інформації. Мова тут може йти про важливі історико-культурні утворення, які є носіями історичної пам'яті: архітектурні пам'ятники, пам'ятки археології, архівні джерела. Тобто про те, що могло внести істотний внесок в розвиток і становлення колективного усвідомлення городян. Однак, з іншого боку, інформацію в собі несуть не тільки матеріальні об'єкти, а й самі люди.

Варто зосередитись на значенні поняття ідентичність взагалі і міська ідентичність зокрема.

Поняття ідентичності не має чіткого логічного визначення. Науки, які його використовують, вкладають в нього різний зміст. Достатньо часто використання поняття «ідентичність» не супроводжується поясненням його змісту. Термін використовується як самозрозумілий, хоча він насправді таким не є. Крім того, поняття ідентичності все глибше проникає в лексикон буденної мови. Все вище згадане призводить до того, що смислове наповнення терміну розмивається. Саме тому варто приділити увагу смислового значенню даного терміну.

Вперше «ідентичність» як теоретичний концепт починає вживати З. Фрейд, зокрема у творах «Трактування сновидінь» і «Психологія мас і аналіз Я людини». Фрейд використовує термін «ідентифікація». Незважаючи на те, що в працях чітко сформоване поняття відсутнє і конкретного визначення автор не дає, зрозуміти його зміст можна з контексту викладеного. Термін «ідентифікація», по суті, означає приписування суб'єктом собі таких психічних характеристик, які не завжди є для нього природними [13, с.18].

Опираючись на роботи Фрейда і продовжуючи його традицію, визначення поняття «ідентичність» дає Е. Еріксон. Як можна зрозуміти з його роботи «Дитинство і суспільство» він характеризував ідентичність як суб'єктивне відчуття цільності, яке формується завдяки процесам спостереження та відображення. Індивід оцінює себе з точки зору того, як, на його думку, його оцінюють інші. Але в той же час він сприймає ці оцінки з точки зору власних суджень про себе [14, с.31-32].

Можна зробити висновок про те, що ідентичність як феномен виникає на індивідуальному рівні, і вже потім переноситься на колективний рівень. Багато дослідників, зокрема П. Бергер і Т. Лукман, закликають обережно підходити до перенесення характеристик ідентичності індивіда на рівень соціальної групи. Це пояснюється тим, що група, на відміну від індивіда, не має такого ж рівня самосвідомості. Група не може в тій же мірі, що й індивід приписувати собі характеристики або відрізняти себе від інших. Індивідуальна психіка являє собою закритий комплекс, в той час як явище колективного несвідомого залишається дискусійним. Тим не менше, таке приписування існує, тому що крім суб'єктивного усвідомлення себе, від процесу ідентифікації невіддільним є ототожнення себе з іншим. Саме це розмежування робить можливою ідентифікацію особистості з соціальною групою та відмежування її від інших.

Соціологи надали нового значення дослідженню ідентичності. Специфіка соціологічного підходу до аналізу ідентичності полягає в розгляді її як соціального конструкту, що підлягає емпіричному спостереженню, у

дослідженні впливу різних соціальних інститутів на її формування, установленні взаємозв'язків між різними типами ідентичностей.

Представників символічного інтеракціонізму цікавив процес становлення ідентичностей під час взаємодії між індивідами. Головна ідея цього напряму заключається в тому, що під час соціальної взаємодії (інтеракції) людина придбає нові символи, які впливають на формування її особистості, її соціальних дій та поведінки. У результаті такої взаємодії народжується та змінюється ідентичність.

Засновник символічного інтеракціонізму Дж. Мід, в своїх роботах не використовував поняття ідентичності, проте користувався синонімічним до нього поняттям «самість» (Self). Самість пояснювалася ним як дещо таке, що формується в процесі соціальної взаємодії, а не дано людині від початку. Комунікативна природа ідентичності (самості) полягає в тому, що кожен починає сприймати себе таким, яким його бачать інші, тобто людина отримує уявлення про себе, лише завдяки спілкуванню з іншими. Отже, ідентичність та соціальна взаємодія – поняття, невід'ємні один від одного, так як постійно переходять одна в одну [15,с.121].

Дж. Мід розкриває поняття ідентичності через прийняття ролі іншого. Тобто людина придбає знання про себе, як суб'єкта соціальної взаємодії через оцінку себе з позиції іншого суб'єкта інтеракції. Проте А. Хайнс вказує на недоліки теорії Дж. Міда, які головним чином проявляються в неврахуванні конкретних історичних, економічних та соціальних умов цього процесу [16, с.43].

Подальшому розкриттю механізмів ідентифікації сприяла теорія соціальної ідентичності Г. Теджфела. Він писав, що соціальна ідентичність – це ідентичність індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі разом з його ціннісним та емоційним значенням в цій групі.

Г. Теджфел у роботі «Експериментальна соціальна психологія міжгрупової поведінки» робить деякі висновки стосовно колективної ідентичності:

1. Соціальна ідентичність складається з тих аспектів образу «Я», які впливають зі сприйняття індивідом себе як члена певних соціальних груп. Так, наприклад, в «Я-образ» може входити усвідомлення себе як чоловіка, європейця, англійця, студента, представника середніх верств суспільства, члена спортивної команди, молодіжної організації і т. д.

2. Індивіди прагнуть до збереження або підвищення своєї самооцінки, тобто прагнуть до позитивного образу себе.

3. Соціальні групи (або категорії) і членство в них пов'язані з супутньою їм позитивною або негативною оцінкою, яка існує в суспільстві, отже, соціальна ідентичність може бути позитивною або негативною.

4. Оцінка власної групи індивідом визначається взаємовідносинами з деякими іншими групами через соціальне порівняння ціннісно значущих якостей і характеристик. Порівняння, результатом якого стає позитивна відмінність своєї групи від чужої, породжує високий престиж, негативна – низький [17, с.204-205].

Підводячи підсумок, можна зазначити, що колективна ідентичність – це фундаментальна схожість членів певної групи, яка проявляється у солідарності, колективній діяльності, спільній роботі. Відбувається ототожнення, усвідомлення себе з різними соціальними спільнотами – клас, сім'я, національна група, етнос, народ.

Колективна ідентичність є образом, уявою, котрий група конструює відносно самої себе і з яким ідентифікують себе всі її члени. Образ колективу формується на основі соціальної взаємодії. Саме завдяки взаємодії між собою, у свідомості індивідів відкладаються спогади не лише на індивідуальному рівні, але й на колективному. Колективні рівні ідентичності об'єктивно та нерозривно пов'язані з індивідуальними, завдяки яким встановлюються емоційні зв'язки індивіда з іншими членами групи на основі спільних спогадів, формуючи локально-територіальну ідентичність.

Проте варто розрізняти територіальну та локальну ідентичності, які не позбавлене певних смислових суперечностей.

Територіальну ідентичність трактують як «комплекс уявлень про належність до територіального суспільства, про спільні інтереси, що виникають у зв'язку з місцем проживання, особливим зв'язком із територією, що має (а може і не мати) адміністративних кордонів, і з функціонуючими у межах даної території політичними інститутами» [19, с. 135]. Далі, у цьому ж виданні ми бачимо ще один термін – локальна ідентичність. Його значення надзвичайно близьке за значенням до першого поняття: «Локальні ідентичності пов'язані із відчуттям співпричетності людини до місця її проживання та/або походження. Локальна ідентичність заснована на понятті «мала батьківщина» та може бути визначена як сукупність смислів, емоційних та ціннісних значень, яких набуває важливе для самовизначення людини місце» [19, с. 140].

Як бачимо, розрізнення локальної та територіальної ідентичностей залишається доволі умовним, що провокує особливий інтерес до конкретних історичних форм організації суспільного життя у просторі та часі, а саме – феномену міста.

Доречною до теми є цитата російського дослідника С. Пирогова у роботі «Типологія міського життя», який говорить про те, що місто – це завжди «моє місто» та «наше місто», а не місто взагалі. На його думку, щоб зрозуміти поведінку городян, потрібно зрозуміти, уявити собі, сконструювати той континуум життєдіяльності, в якому реально протікає їхнє життя [20, с.44].

Міське середовище, в якому існує локальна громада, є місцем фіксації ціннісних уявлень городян через солідарно визначені та визнані меморіальні знаки та символи. Саме тому важливим чинником розвитку міста є колективне усвідомлення спільного минулого, що постає як спосіб повсякденного відтворення в часі відчуття приналежності міської громади до однієї історико-культурної спільноти.

Важливим аспектом колективної пам'яті, що відіграє значиму роль у формуванні міської ідентичності, є «місця пам'яті», поняття сформоване П. Норою. Він виділив «місця пам'яті», які співвідносні між собою і об'єднуються в осмислене історичне минуле:

- топографічні місця (архіви, бібліотеки і музеї);
- монументальні місця (кладовища і архітектурні споруди);
- символічні місця (місця пов'язані з церемоніями, паломництвом, ювілеями);
- функціональні місця (підручники, автобіографії та мемуари) [4, с. 96-97].

За допомогою «місць пам'яті» колективна пам'ять міста являє нам події минулого, відомих і прославлених людей міста, трудові практики минулого і сьогодення, зафіксовані матеріально, упередмечено. Дійсно, важливість об'єктів міського середовища є незаперечною, адже вони, транслуючи і акумулюючи в собі досвід минулого, надають найпотужніший вплив на самоідентифікацію міських спільнот. Для уточнення описаних положень нами було проведено дослідження.

Так за результатами нашого дослідження 88 респондентів оцінюючи свою зацікавленість в архітектурі міста обрали оцінки вище 5. Серед них 87,5% відчують себе городянином міста за шкалою від 1 до 10 , більше, ніж на 5 балів. Варто звернути увагу, що зацікавленість саме цим аспектом є короткочасною й частіше фіксується на рівні вражень. Крім того городяни, котрі все своє життя мешкають в одному місті, майже кожного дня зустрічаються з його архітектурою, що викликає в них відчуття звичності та буденності. З цього можна зробити висновок про непрямий вплив міського середовища з точки зору матеріальної культури на формування відчуття єдності в городян. Таке припущення підтверджується показником χ^2 (120,78) (Див. Додаток А, табл. А3).

Варто звернути увагу на вплив топографічних місць пам'яті, котрі зберігають досвід предків, пов'язаний з тим містом, де сучасники живуть сьогодні. Звісно, що неможливо зберігати в пам'яті весь об'єм накопиченого досвіду: зберігаються лише найважливіші спогади, котрі передаються від покоління до покоління; все інше забувається з плином часу. Але, зважаючи на

велику кількість фіксаторів пам'яті у вигляді документів та архівів, люди мають можливість повертатися до минулого, що також може виступати чинником для формування колективної ідентичності городян.

За результатами дослідження¹ серед респондентів, котрі відчують себе городянином міста на 10 балів 15% зацікавленні історією свого міста на 8-10 балів; серед тих, хто обрав оцінку 9 – 26% респондентів виявляють інтерес до подій минулого. Перевірка на наявність зв'язку між двома показниками за допомогою критерію χ^2 показує велику значимість (121,08). Хоча й привертає увагу немала зосередженість відповідей навпроти низьких оцінок за показником χ^2 , але це лише говорить про відносно невисоку зацікавленість в зверненні до історії за допомогою саме наукової літератури, зважаючи на наявність великої кількості документальних фільмів та лекцій сьогодні (Див. Додаток А, табл. А2).

Проте, на формування колективної ідентичності городян окрім матеріальної культурної спадщини також впливають нематеріальні (духовні) фактори. Пам'ять міста постає складною інформаційною системою, де діють особливі закономірності збереження, переосмислення і відтворення інформації про минуле. В просторі міста колективна пам'ять передається не лише завдяки культурній спадщині, але і з іншого боку, інформації, яку в собі несуть самі люди. Без городян-«носіїв» міської культури, місто перетворюється в історичне джерело, в документ як інформацію, записану на матеріальному «носії».

Колективна пам'ять, забезпечуючи збереження генетичного коду (інформації, навичок, цінностей), також відповідає і за його відтворення. Вона включає в себе як засоби зберігання знань, соціальні інститути, так і способи

¹ Для підтвердження основних положень теоретичної частини роботи було проведено соціологічне дослідження з використанням можливостей соціальних мереж. Для отримання соціальної інформації ми використали метод опитування. Вибіркова сукупність сформована на основі учасників декількох тематичних груп, зареєстрованих в соціальній мережі Facebook. За розробленою анкетною, яку ми сформували в Google Form, було опитано близько 700 (682) респондентів. Форма на сьогодні ще є активною, з нею можна ознайомитися за посиланням:

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSep0d3VFvXYWTNd3LQc5yTkyd438fj2i_Zfd8kDICAITFxaog/viewform?usp=sf_link. Для зацікавлених осіб є можливим ознайомитися з масивом даних в *.csv форматі в разі звернення на електронну адресу sunduchok91@gmail.com. Аналіз результатів опитування було проведено за допомогою R та Excel.

діяльності і фактори, що займаються генеруванням новацій. Тому в соціальному плані місто як інститут пам'яті розуміється як форма соціальної активності, продуктивної раціональної діяльності кожного окремого городянина.

Отже, підводячи підсумки, варто сказати, що матеріальне середовище є частиною опредмеченого соціального досвіду. Воно включає комбінацію елементів благоустрою для забезпечення життєдіяльності людей. Місто як складний організм, має свої просторові маркери, коди, традиції. Вся ця матеріальна культура головним чином впливає на формування територіально-локальної колективної ідентичності жителів міста. Проте не варто забувати про не другорядну роль самого городянина як носія інформації та соціальної пам'яті у формуванні ідентичності городян.

2.2. Механізм впливу колективного усвідомлення минулого на формування колективної ідентичності жителів міста

Історична колективна пам'ять мобілізує колективну свідомість, живить її почуттям співпричетності, солідарності. Слід зазначити, що пам'ять завжди обумовлена зацікавленістю. Люди завжди пам'ятають те, що їм потрібно пам'ятати, проте часто забувають події з власного життя, якщо не надають їм належного значення. Саме зацікавленість визначає ті ключові моменти в минулому, які згуртовують суспільство навколо спільної трагедії, поразки чи успіху.

Колективна пам'ять посідає виняткове місце у підтриманні групової ідентичності, яка неодмінно вимагає спільного розуміння минулого та його значення для конструювання положень, що вибудовують зв'язки поміж минулим, теперішнім та майбутнім. Такі спільні акти пам'яті є малопомітними, втім потужними механізмами генерування та підтримання колективної ідентичності в межах міста.

Особливу роль у формувань колективної ідентичності городян відіграє та складова колективної пам'яті, яка ґрунтується винятково на щоденному спілкуванні. Пам'ять, що функціонує на рівні неформальних повсякденних взаємодій, найменше зазнає впливу домінантних політичних дискурсів, котрі в свою чергу також впливають на колективне усвідомлення минулого, часто видозмінюючи його.

Переповідання історій є невід'ємною частиною спілкування близьких друзів, родичів та сусідів, яким довіряєш. Часто замовчувані політикою в межах офіційної історії події, явища та факти зберігаються у колективній пам'яті значною мірою завдяки таким неформальним інститутам «комунікативної пам'яті».

Роблячи висновки на основі проведеного опитування, можна сказати, що існує безумовний зв'язок між обговоренням подій та відчуттям себе городянином, котрий проявляється в тому, що чим активніше люди торкаються міських подій в своєму спілкуванні, тим більше вони позиціонують себе як городянина. Більше половини опитуваних майже кожного дня або кожен день (32% і 23% відповідно) обговорюють зі своїми знайомими новини міста, і серед цієї частки респондентів 50%, відповідаючи на питання «На скільки Ви відчуваєте себе городянином саме того міста, в якому живете?», обрали варіанти «9» та «10» (Див. Додаток А, табл. А5).

Якщо ж зважати на те, хто саме підтримує такі неформальні комунікативні мережі, стає очевидною виняткова роль жінок у цих практиках. Справді, репертуар звичних жіночих розмов включає значну частку особистих історій, у яких віддзеркалені різні події, ситуації, випадки та досвід інших осіб.

Явище колективного усвідомлення минулого може виявитися також продуктивним в контексті творення та існування групових спогадів в межах так званих «спільнот пам'яті». Такі спільноти – групи людей, яких об'єднує пережитий у минулому унікальний спільний досвід, найчастіше характерний своїм підвищеним емоційним забарвленням. Наголошуючи на спільному переживанні таких подій як основному чиннику формування спільнот, можна

стверджувати, що такі спільноти пам'яті не можуть бути створені штучно. Тобто вони фіксують справжню, живу, не видуману історію, котру пропустили крізь себе.

Прикладами сучасних подій, котрі можуть слугувати основою для створення спільнот пам'яті, можуть виступати культурні заходи в містах. Згідно результатів дослідження серед третини респондентів(202), котрі відчують себе городянином міста у вищому ступені (на 10 балів) 24% зацікавлені у культурних заходах міста від «6» до «10» балів. Перевірка наявності зв'язку між двома змінними за допомогою χ^2 показує наявність тісного зв'язку між ними (150,6) (Див. Додаток А, табл.А.1).

Тобто зацікавленість в культурних подіях міста (тематичних святах, фестивалях, концертах, виставах) впливає на формування в людини відчуття причетності до міста, в якому вона живе. Культурні заходи, як правило, є масовими, отже вони фіксуються в пам'яті індивіда не тільки з індивідуальної точки зору, але й беручи до уваги інших городян. Таким чином, можна вести мову про не останню роль масових культурних заходів в формуванні відчуття єдності у жителів міста.

Важливим фактором у механізмі колективного усвідомлення минулого виступає передача знань новим поколінням. Майже в кожному соціумі відбувається широке знайомство дітей з компонентами колективної пам'яті: пам'ятні місця, релігійні ритуали, фольклор, родинне дерево, що покликані спонукати в них зародження почуття історичної вкоріненості, поваги до минулого. Беручи до уваги результати опитування, батьки приділяють увагу темі міста у розмовах з дітьми декілька разів на місяць або декілька разів на тиждень (38%). Тим не менш, зв'язок між освіченістю про своє місто із розповідей батьків та відчуттям себе городянином доволі тісний ($\chi^2 = 61,98$) (Див. Додаток А, табл.А6). У дітей зароджується цікавість, прагнення більше дізнатися про ті чи інші історичні постаті, історичні події, і ця цікавість стає

підставою індивідуального інтересу до історії, духовності, моралі, основних надбань даного міста.

Отже, завдячуючи спільним історіям, характерним для тієї чи іншої групи можуть виникнути почуття співпричетності й приналежності до даної спільноти, що сприяє становленню і розвитку емоційної складової локальної ідентичності. Такі спільні історії про минуле, які приймають члени даної спільноти, є однією з форм прояву колективної пам'яті, яку можна визначити як колективні уявлення про історичне минуле. Таким чином, колективне усвідомлення минулого як чинник колективної локальної ідентичності відіграє надзвичайно важливу роль. Місія колективного усвідомлення минулого – це його уроки, минуле як сила, що поєднує.

Висновок за розділ

Проаналізувавши різні підходи до тлумачення сутності поняття колективної ідентичності, було встановлено, що це фундаментальна схожість членів певної групи, що виявляється у солідарності, яка встановлюється між членами групи в процесі ототожнення себе з різними соціальними спільнотами, в контексті даної роботи городянами одного міста.

У процесі формування колективної ідентичності важливу роль відіграють декілька факторів. По-перше, це образ, котрий група конструює відносно самої себе і з яким ідентифікують себе всі члени групи. Колективні рівні ідентичності об'єктивно та нерозривно пов'язані з індивідуальними, на яких відбувається формування індивідуальної тотожності, встановлюються емоційні зв'язки індивіда з усталеними у суспільстві політичними та соціальними інститутами.

По-друге, це соціальний досвід городян, опредмечений в просторі міста. Місто як складний організм, має свої просторові маркери, коди, традиції. Вся ця матеріальна культура головним чином впливає на формування територіально-локальної колективної ідентичності жителів міста шляхом фіксування та збереження в собі колективних пережитків минулого городян.

По-третє, це спільна історія спільноти, що представляє колективне усвідомлення минулого нематеріальними шляхами. Спільні історії, характерні для тієї чи іншої групи породжують почуття співпричетності й приналежності до даної спільноти, що сприяє становленню і розвитку емоційної складової локальної ідентичності.

ВИСНОВКИ

Мета роботи, дослідження особливостей формування колективної ідентичності жителів міста на основі колективного усвідомлення минулого, досягнута з наступними результатами:

Першим завданням нашого дослідження було розглянути основні наукові підходи до пояснення сутності колективного усвідомлення минулого. Дослідження явища колективного усвідомлення минулого як об'єкта соціального пізнання показало, що воно, будучи заявлене як проблема в дослідженнях М. Гольбвакса, так чи інакше розглядалася й у роботах П. Нора, Я. Ассмана, А. Шюца, П. Бергера і Т. Лукмана, К. Ребане, Ю. Левади. Розроблені ними теорії по праву можуть вважатися передумовами для виникнення теорії колективного усвідомлення минулого та колективної пам'яті. У роботі колективне усвідомлення минулого розуміється як результат дій, як людей, так і не-людських факторів; спосіб збереження соціально значущої інформації, без чого неможливе існування суспільства в цілому та окремих соціальних груп.

Особливу увагу приділено аналізу структури колективної пам'яті. Процес колективного усвідомлення базується на природних і штучних соціальних смислах. Відповідно до цього колективна пам'ять складається з кількох прошарків: соціального несвідомого та культурної спадщини. Соціальне несвідоме – це те, що успадковується генетично, тобто етнічна психологія або архетипи. Культурна спадщина складається, по-перше, з невираженої частини, яка представляє собою суспільну свідомість у вигляді національної мови, фольклору, звичаїв, знань і умінь, отриманих від попередніх поколінь або створених даними поколінням, і, по-друге, вираженої частини, що складається з пам'ятників культури у вигляді артефактів, документів і освоєної суспільством природи. Соціальне несвідоме служить психологічною основою для невираженої частини культурної спадщини та опосередковано відбивається в пам'ятниках культури. Також у структурі колективної пам'яті виділяємо

соціальний менталітет, який трактується як світогляд, що відбиває духовний склад, спосіб мислення даної спільноти в дану епоху. Соціальний менталітет також трактуємо як суму соціального несвідомого та невираженої частини культурної спадщини, тобто духовної культури спільноти.

Друге завдання полягало в уточненні сутності поняття колективна ідентичність. Відповідаючи на дане питання, робимо один із найважливіших висновків про те, що колективна ідентичність – це фундаментальна схожість членів певної групи, що виявляється у солідарності, колективній діяльності, спільній роботі; процес ототожнення, усвідомлення себе з різними соціальними спільнотами. Феномен колективної ідентичності розглядався у роботах таких науковців, як З. Фрейда, Е. Еріксона, Дж. Міда, Г. Теджфела. Кожен з перелічених дослідників привносив нові деталі у загальну картину значення явища колективної ідентичності, базуючись на висновках попередників. Проаналізувавши їх роботи було зроблені і висновки, що усі підходи єдині в такому: ідентичність пронизує всі сфери життя, має свою структуру, механізми формування та зазнає постійних змін.

Третє завдання полягає у виявленні механізму впливу колективного усвідомлення минулого на формування колективної ідентичності жителів міста. Було встановлено, що колективна пам'ять проявляє свій вплив на локальну ідентичність городян як нематеріальними способами, так і матеріальними. А саме, міське середовище, в якому існує локальна громада та ті незримі зв'язки, які існують між членами громади.

Міський простір є місцем фіксації ціннісних змістів городян через солідарно визначені та визнані меморіальні знаки та символи. За допомогою «місць пам'яті», тобто топографічних (архіви, бібліотеки і музеї), монументальних (кладовища і архітектурні споруди), символічних (церемонії, паломництва, ювілеї) та функціональних місць (підручники, автобіографії та мемуари) колективна пам'ять міста являє нам події минулого, відомих і прославлених людей міста, трудові практики минулого і сьогодення, зафіксовані матеріально, упредмечено. Важливість об'єктів міського

середовища є незаперечною, адже вони, транслуючи і акумулюючи в собі досвід минулого, надають найпотужніший вплив на самоідентифікацію міських спільнот.

Встановлено, що на формування колективної ідентичності городян окрім матеріальної культурної спадщини також впливають нематеріальні (духовні) фактори. Пам'ять міста постає складною інформаційною системою, де діють особливі закономірності збереження, переосмислення і відтворення інформації про минуле. Таке переосмислення в першу чергу відбувається, по-перше, завдяки щоденному спілкуванню. Індивідуальна пам'ять проявляється у спілкуванні з іншими, і оті інші – це групи, які усвідомлюють свою єдність та особливість завдяки спільному образу їхнього минулого від родини, сусідів, співробітників і аж до цілих міст. По-друге, завдяки вихованню батьками в своїх дітях цікавості до минулого своєї малої Батьківщини – міста. Зароджується цікавість, прагнення більше дізнатися про ті чи інші історичні постаті, історичні події, і ця цікавість стає підставою індивідуального інтересу до історії, духовності, моралі, основних надбань даного міста.

По-третє, колективне усвідомлення минулого впливає на формування колективної ідентичності завдяки так званим «спільнотам пам'яті» - групам людей, яких об'єднує пережитий у минулому унікальний спільний досвід, найчастіше характерний своїм підвищеним емоційним забарвленням. Саме завдяки такому емоційному стану людей і відбувається об'єднання їх у цілісну громаду.

Таким чином, підводячи загальний висновок, можна сказати про те, що колективне усвідомлення минулого, безперечно, впливає на формування колективної ідентичності городян, та відіграє в цьому процесі досить значиму роль. Тобто, поставлена мета даної роботи була досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни. (Введение, первая глава; перевод А.Б. Гофмана) // Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. Антология М., Канон+, 1998. - 432 с.
2. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память / М. Хальбвакс // Неприкосновенный запас. 2005. – №2-3 (40-41).
3. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / Пер. с фр. и вступ. Статья С.Н. Зенкина М.: Новое издательство, 2007. – 348с. – (А).
4. Нора П. Эра коммемораций // Нора П., Озуф М., Пюимеж Ж. де Винок М. Франция-память. СПб.: Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999.
5. Ассман Ян. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Пер. с нем. М.М. Сокольской. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с. – (Studia historica).
6. Шюц А. Избранное: Мир, светящийся смыслом. — М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1994, СС. 51 — 68.
7. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. — М.: «Медиум», 1995. — 323 с.
8. Ребане Я.К. Информация и социальная память: к проблеме социальной детерминации познания / Я.К. Ребане // Вопросы философии. – 1982. – №8.
9. Левада Ю.А. Сочинения / Ю.А. Левада; [сост. Т. В. Левада]. – Москва: Издатель Карпов Е.В., 2011. – 415 с.
10. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие. — СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2002 г. — 461 с.
11. Юнг К.Г. Архетип и символ / К.Г. Юнг. – Москва : Ренессанс, 1991. – 300 с. – (Страницы мировой философии).
12. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения / Ушинский К.Д. – М.: АПН, 1945 – 566с.
13. Психология масс и анализ человеческого «я»: [сборник] / Зигмунд Фрейд; [пер. с нем. А. Анваера]. – 320 с. – (Эксклюзивная классика).

14. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ./ Общ. ред. и предисл. Толстых А.В. - М.: Издательская группа «Прогресс», 1996. - 344 с.
15. Мид Дж. Интернализированные другие и самость / Дж. Мид // Американская социологическая мысль: тексты / сост. Е.И. Кравченко; под ред. В.И. Добренкова. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 496 с.
16. Абельс Х. Интеракция, идентичность, презентация: введение в интерпретативную социологию / Х. Абельс. – СПб.: Алетейя, 2000. – 272 с.
17. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. — М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1990. — 240 с.
18. Тулиганова И.В. Социальная память в пространстве города / Тулиганова И.В. // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики – 2017. – № 9(83) – С. 196-198.
19. Прохоренко И.Л. Территориальная идентичность / Ирина Львовна Прохоренко // Идентичность как категория политической науки: словарь терминов и понятий. Т. 1. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2012. – С. 135-140.
20. Пирогов С.В. Типология городской жизни // Вестн. Том. гос. ун-та. 2010. №333 с.44-46.
21. Социальные идентичности в динамике институционального и самоорганизационного / Н.А. Победа, В.М. Онищук, Э.А. Гансова и др. Одесск. нац ун-т им. И.И. Мечникова. Каф. Социологии. – Одесса: ВМВ, 2013. – 312с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

МАТРИЦІ ЗАЛЕЖНОСТІ

Таблиця А.1

Матриця залежності оцінок відчуття себе городянином від зацікавленості в культурному житті міста

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Всього
1	9	2	9	8	17	7	18	7	8	43	128
2	1	5	1	4	10	8	16	29	14	39	127
3	0	0	0	5	10	10	15	21	8	54	123
4	0	0	0	1	3	0	5	3	4	5	21
5	1	2	6	3	7	2	5	11	4	12	53
6	0	1	0	0	0	6	1	6	6	6	26
7	1	2	1	1	3	3	6	6	6	11	40
8	0	0	0	2	2	0	5	4	5	9	27
9	1	0	0	1	1	0	2	4	8	11	28
10	0	3	2	0	1	0	1	4	3	12	26
Всього	13	15	19	25	54	36	74	95	66	202	599

Примітки: В даній таблиці параметр по рядках фіксує оцінки, котрі обирали респонденти, відповідаючи на питання «На скільки Ви зацікавлені культурним життям міста, в якому живете?» Параметр по колонках відповідно фіксує оцінки для питання «На скільки Ви відчуваєте себе городянином саме того міста, в якому живете?»

Таблиця А.2

Матриця залежності оцінок відчуття себе городянином від зацікавленості в
минулому міста

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Всього
1	10	2	3	10	12	7	15	24	16	44	143
2	1	3	3	6	18	8	23	22	13	57	154
3	0	4	3	2	14	7	12	14	6	37	99
4	0	0	3	1	2	3	7	5	7	6	34
5	0	1	1	1	5	1	6	9	3	19	46
6	0	0	0	1	1	2	4	7	3	3	21
7	0	2	1	0	4	4	2	3	1	6	23
8	0	0	2	1	0	0	3	7	7	4	24
9	2	2	1	2	2	1	2	2	7	11	32
10	0	1	1	0	3	0	1	1	3	15	25
Всього	13	15	18	24	61	33	75	94	66	202	601

Примітки: В таблиці А.2 питання для змінної по колонках залишається незмінним, а змінна по рядках відповідає оцінкам зацікавленості городян в минулому їхнього міста за допомогою наукової літератури, підручників, документів, - так званої, опредмеченої історії.

Таблиця А.3

Матриця залежності оцінок відчуття себе городянином від зацікавленості в архітектурі міста

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Всього
1	10	4	5	12	20	12	29	38	17	75	222
2	1	2	4	5	9	9	19	17	18	45	129
3	1	4	5	3	8	4	8	9	2	18	62
4	1	1	0	0	8	1	3	10	5	2	31
5	0	1	0	3	2	1	4	9	5	19	44
6	0	1	0	0	1	2	3	4	4	7	22
7	0	0	2	0	1	1	5	3	8	5	25
8	0	1	2	1	0	0	3	1	2	7	17
9	0	0	0	0	0	2	0	0	5	2	9
10	0	1	0	0	1	1	1	2	1	8	15
Всього	13	15	18	24	50	33	75	93	67	188	576

Примітки: В даній таблиці параметр по рядках фіксує оцінки, котрі обирали респонденти, відповідаючи на питання «На скільки Ви зацікавлені культурним життям міста, в якому живете?» Параметр по колонках відповідно фіксує оцінки зацікавленості городян архітектурою міста.

Таблиця А.4

Матриця залежності оцінок відчуття себе городянином від частоти слідкування
за новинами міста

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Всього
Важко відповісти	2	0	1	1	1	2	0	2	0	3	12
Ніколи	2	0	2	0	2	0	1	2	0	2	11
Декілька разів на місяць	2	2	1	2	5	4	4	11	3	13	47
Декілька разів на тиждень	1	2	5	9	11	6	22	18	22	25	121
Майже кожного дня	2	4	6	5	10	14	26	34	20	38	159
Кожен день	5	9	5	10	29	10	28	31	28	140	295
Всього	14	17	20	27	58	36	81	98	73	221	645

Примітки: В таблиці А.4 питання для змінної по колонках залишається незмінним, а змінна по рядках відповідає оцінкам частоти слідкування городян за новинами, пов'язаними з тим містом, де вони мешкають.

Таблиця А.5

Матриця залежності оцінок відчуття себе городянином від частоти обговорення подій в місті зі знайомими

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Всього
Важко відповісти	1	0	2	1	4	0	4	1	1	4	18
Ніколи	2	2	0	0	0	1	1	1	0	4	11
Декілька разів на місяць	2	2	5	7	13	3	7	18	7	10	74
Декілька разів на тиждень	3	5	2	6	12	16	23	24	31	52	174
Майже кожного дня	3	4	5	8	15	11	26	38	19	70	199
Кожен день	3	3	4	6	11	5	14	15	14	71	146
Всього	14	16	18	28	55	36	75	97	72	211	622

Примітки: В даній таблиці параметр по рядках фіксує оцінки частоти обговорення подій в місті зі знайомими. Параметр по колонках відповідно фіксує оцінки зацікавленості городян архітектурою міста.

Таблиця А.6

Матриця залежності оцінок відчуття себе городянином від частоти розповідей батьками цікавих історій про місто в дитинстві

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Всього
Важко відповісти	3	3	6	1	9	4	5	8	6	16	61
Ніколи	2	4	3	3	5	8	11	25	18	35	114
Декілька разів на місяць	1	0	2	4	11	8	16	16	13	41	112
Декілька разів на тиждень	1	2	2	5	2	5	13	14	10	42	96
Майже кожного дня	2	1	1	3	7	2	6	4	6	26	58
Кожен день	14	16	18	25	54	34	74	94	70	196	595
Всього	3	3	6	1	9	4	5	8	6	16	61

Примітки: В таблиці параметр по рядках фіксує оцінки частоти розповідей батьками цікавих історій про місто в дитинстві. Параметр по колонках відповідно фіксує оцінки зацікавленості городян архітектурою міста.